

'המוכר שטר חוב לחברו...' — בבאור שיטות הראשונים בדין מכירת שטרות — ע' ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' וקובץ שעורים — ב"ב קמז; חדושי הגרנ"ט — גטין עג; קהלות יעקב — ב"ב לה וכתובות כא; שעורי ר' שמואל — גטין יג: ב"מ כ; שו"ת אור לציון ח"א חו"מ ב.
וע"ע במובא בב"ב קמז (חוברת לו).

דף פו

'מאן דלא דאין דינא דגרמי מגבי ביה דמי ניירא בעלמא' — יש מפרשים (עפ"י רש"י) שהמוחל חייב לשלם ללוקח דמי הנייר, הואיל וכשנפרע או נמחל החוב חוזר השטר ללוה, ועד אז הוא ממונו של המלוה, או במקרה זה הוא של הלוקח, הרי שבמחילתו הפסיד לו את הנייר. (חכמי פרויניצא, מובאים ברא"ש).

ויש חולקים וסוברים שכשם שפטור המוחל מלשלם דמי השטר למאן דלא דאין דינא דגרמי, כמו כן פטור מדמי הנייר שהרי לא הזיקו בידים אלא בדרך גרם, על ידי המחילה. ויתכן שהדעה הראשונה סוברת לחלק בין דמי השטר שפטור מפני שאין ודאות שהיה גובה בשטר, כי כמה שטרות מקולקלים הם שאינם נפרעים, ולכן נחשב כ'גרם', משא"כ דמי הנייר שהוא הפסד ודאי. (קהלות יעקב מז).
ושאר ראשונים פירשו שמה שאמרו משלם דמי הנייר היינו בשורף שטר חברו, שמזיק הנייר בידים, ולא במוחל.

(ועי' בקהלות יעקב שם באורך שהוכיח שהנייר שייך למלוה, או כשמכר — ללוקח. ורק לאחר הפרעון או מחילת החוב, חוזר השטר להיות שייך ללוה. ויש לעיין אם דינו כשאר משכון או שמה יש כאן קנין גמור לזמן — ער"ן שכתב שהוא כמשכון. ובקובץ שעורים הוכיח מדבריו שהמזיק משכון חייב גם למאן דלא דאין דינא דגרמי, ודלא כהקצות-החשן כה סק"ח. וצ"ע).

'הוה עובדא וכפייה רפרם לרב אשי ואגבי ביה כי כשורא לצלמי' — רש"י בבבא קמא (צה:): פירש [דלא כשאר מפרשים וכפירושו כאן], שכפאו רפרם לרב אשי ששרף שטר חבירו בילדותו.
[ואולם דעת הפוסקים שקטן שהזיק או שגזל ואין הגזילה קיימת, פטור מלשלם כשהגדיל. ע' חו"מ צו, ג, שמש"ג. ובשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"א פח) כתב שפרש"י בב"ק תמוה, שלא מסתבר כלל לחייבו, וצ"ע].
(וכבר ציינו המפרשים שכן דרכו של רש"י, לפרש פירושים מתחלפים. במקום זה פירש כך ובמקום זה פירש אחרת. ע' מהרש"א קדושין מד: רש"ש שבת פג: וחולין קכת. ברכת הובח ערכין כה. שבת של מי — שבת ת. חדושי הנצי"ב ב"ק קיג ד"ה ויש. וכן יש להעיר מרש"י חולין קכת. וכן בפסחים עא ובסוכה מח (וע"ש בשפת אמת); ועתוס' להלן פת. ד"ה מייתי).

'זאי לא איכא אלא חד ארעא ולא חזיא אלא אחד' — לבעל חוב יהבינן ליה לאשה לא יהבינן לה. מאי טעמא, יותר ממה שהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא' — כבר בארו התוס' בשני אופנים מדוע כאן ראו חכמים להעדיף זכות הבעל-חוב על פני כתובת אשה, ואילו לעיל (פד.) אמרו ינתן לכתובת אשה ולא לבע"ח, שהיא ה'כושל'.
ובאופן כללי כתבו התוס' (לעיל פד סע"א), שאין לדמות תקנות חכמים זו לזו, והראו מכמה מקומות שלפעמים הקלו בדבר אחד על פני חברו ולפעמים החמירו בו יותר. (וע"ע בשו"ת דובב מירשים ח"ג יא)

'אמר ליה תולה מעותיו בעובד כוכבים הוה' — ומשמע שנאמן לטעון כן ואף ללא שבועה, שלא נזכר שהשבועהו. (עפ"י הגהות אשר"י). וצריך עיון ממה שנפסק בשלחן ערוך (חו"מ צט, א) שאין הלווה נאמן לומר על מטלטלין שברשותו שאינם שלו, משום חזקה מה שתחת יד אדם שלו. ואמנם בבאור הגר"א (קא סק"ב) הביא שיש מפרשים שהלווה רצה להגבותו מאותן מעות אלא שהמלוה היה ירא ליטלם, ולפירוש זה אין מכאן קושיא. ואולם לאלו שאין מפרשים כן צריך עיון. (אילת השחר)

'לדיך דאמרת פריעת בעל חוב מצוה' — שלכך אין נפרעים מיתומים קטנים להגבות חוב אביהם, הואיל ואינם בני מצוה. (כמבואר בערכין כב וב"ב קמד).
בבאור דברי רב פפא, האם מדבר במלוה בשטר או במלוה על פה, והאם סובר שעבודא לאו דאורייתא [שלכך אין גובים מן הנכסים בכל אופן] — ע' במובא בערכין כב (חוברת פד). וע"ע שערי ישר ה,ב.

— יש מקשים מכאן על דברי הרמב"ם (גזילה א,ד) שאדם שיש בידו ממון חברו בהלואה או בשכירות וכד' ואינו רוצה לשלמו, עובר בלא תעשק את רעהו — והרי כאן משמע שאין עובר ב'לאו' אלא במצוה שבקום-ועשה, שלכך הוצרכו להביא מכפייה על עשיית סוכה ולולב — מצוות עשה. ויש מי שכתב לתלות הדבר במחלוקת רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע (בערכין שם), בטעם שאין נזקקים לנכסי יתומים קטנים, אם משום שאינם בני מצוה [כך סובר רב פפא, ולדבריו אין בדבר משום עושק אלא שמצווה לפרוע כנ"ל], או משום חשש שמא התפיס אביהם צרורות, שלפי טעם זה יתכן ויש בדבר משום 'לא תעשק', וכן נוקטים להלכה. (עפ"י מנחת חינוך רכח).
ובקהלות יעקב (סנהדרין א) כתב לדחות תירוץ זה [שהרי טעמו של רב פפא 'יתמי לאו בני מצוה' יתכן גם אם ננקוט שיש בדבר איסור לאו, הלכך אין שום בסיס לומר שבזה גופא נחלקו האמוראים, אם יש 'לאו' אם אין].

וביאר הוא ז"ל, שעיקר דברי רב פפא לא נאמרו [לשיטת הרמב"ם, דלא כפרש"י כאן] אלא ביתומים, שהם בעצמם לא לקחו כלום מהמלוה רק מאביהם ירשו. לא אמר הרמב"ם שעובר ב'לא תעשק' אלא הלוח עצמו שנטל ממון חברו ונמנע מלהשיבו. (וע' תירוץ נוסף בקובץ שעורים).

'כגון שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה — מכין אותו עד שתצא נפשו' — פשוט וברור שאסור להכותו מכת הרג, שהרי הכאה זו באה כדי יקיים המצוה ולא לעונש, שאין שום עונש בידי אדם למי שאינו מקיים מצות עשה, ואם יהרגוהו — הרי לא יקיים המצוה. ובודאי המכה בדבר שיכול ליהרג בו — יתחייב מיתה כדין רוצח, אלא הכוונה לומר שיש להכותו כדי לקיים העשה בדבר שאין בידו להמית, אפילו מכה רבה, ולא יחוש המכה שמא יחלה מזה, ואין צריך אומדן כדין מלקות ארבעים, אלא כל שפשוט לסתם אנשים שהכאה זו לא תמיתהו צריך להכותו. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה כח.)

(ע"ב) '... אינו יכול להשביעה לא הוא ולא יורשיו ולא הבאים ברשותו' — לדעת הרי"ף והרמב"ם (אישות טז,כ), אפילו פטרה משבועה או האמינה בכל מה שתטען, כשבאה לגבות מן הלקוחות חייבת להשבע — שאין תנאי הבעל מועיל אלא עליו ועל יורשיו אבל להפסיד ממון אחרים אינו מועיל'.
והראב"ד והרז"ה השיגו. וכן דעת כמה ראשונים.
ולדעת הרמב"ם צריך לפרש 'הבאים ברשותו' ששנו בסיפא, לאו היינו לקוחות, שהם אכן יכולים להשביעה, אלא מדובר על הממונה מטעמו להתעסק בנכסיו וכד'. ואינו כ'באים ברשותה' דרישא, דהיינו לקוחות שלקחו כתובתה. (עפ"י רמב"ן ועוד. ועש"ך (חו"מ עא ס"ק מב) שהכריע כהראב"ד, שכן מורה פשט לשון המשנה וכפי ששמע מרש"י ועוד. וע"ע בבאור מחלוקת הראשונים, בספר שערי שמועות).
וכבר הביאו שהרמב"ם עצמו בתשובה (ריא. דפוס ירושלים) פירש שמדובר במשנה כשתפסה נכסים והלקוחות באים להוציא ממנה.

- ד. לדעת רי"ד ורי"א², רק המוכר בעצמו שמחל חייב, אבל היורש פטור, ורשאי למחול להנאתו. (וע' בהסבר דעה זו בספר אילת השחר).
- ומודה שמואל במכנסת שטר חוב לבעלה וחזרה ומחלתו — שאינו מחול, מפני שידה כידו.

דף פו

- קסא.** א. מי שיש עליו כתובת אשה ובעל חוב, ויש לו קרקע ומעות — מי גובה קרקע ומי גובה מעות?
ב. מה הדין כשאין לו אלא קרקע אחת שאינה מספקת אלא לאחד, לבע"ח או לכתובת אשתו?
ג. לווה שאין בידו אלא קרקע, האם חייב למכרה בעצמו כדי לפרוע חובו או יכול לומר למלוה טול חובך מהקרקע?

א. אמר אמימר בשם רב חמא: מי שיש עליו כתובת אשה ובעל חוב, ויש לו קרקע ומעות — לבעל חוב ישלם במעות (ואין יכול לסלקו בקרקע) ולכתובת אשה בקרקע — זה כדינו (שהלוה לו מעות) וזו כדינה (שסמכה על שיעבדו הקרקע ולא נתנה לו כלום). ואף נכסי צאן ברזל שהכניסה לו, צירפתם עם הכתובה על שיעבוד הקרקע. רש"י.

אומר רבנו תם: שלשה דינים חלוקים: לניזק ולשכיר ולבעל חוב; — בעל חוב — אם יש ללוה מעות אינו יכול לסלקו בקרקע, כאמור. ואם אין לו — מסלקו בקרקע, כדלהלן. ואם יפסיד מעותיו על ידי שיפרע לו מעות, יכול לשלם בקרקע גם אם יש לו מעות. (עפ"י ר"ן ותוס' צב. ד"ה אי; בקצוה"ח קא סק"ה) הוכיח מדבריהם שאפילו התנה ליתן מעות, יכול לשלם בכל דבר במקום הפסד. ובאגרות משה (י"ד ח"א עז) תמה על ראייתו).
ניזק — אפילו יש למזיק מעות, יכול לסלקו בקרקע.
שכיר — אפילו אין לו מעות, אומרים לו לטרוח ולמכור ולשלם מעות).

- ב. יש לו קרקע אחת ואינה מספקת לבעל חוב ולכתובת אשתו — נותנים לבעל חוב (שלא לנעול דלת בפני לוויין) ולא לאשה (ואין לחוש שיימנעו הנשים מלינשא, שיותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא). נחלקו ר"י (וכן דעת הר"ף והרמב"ם, וכן עמא דבר. תוס') ורבנו תם (וכן נראה לריב"א), האם דין זה אמור גם לאחר מיתה, שבעל חוב קודם, או שמא אין לחוש בזה משום נעילת דלת כי מיתה אינה מצויה, הלכך כתובת אשה קודמת משום חינא.

- ג. לווה שאין לו מעות אלא קרקע, יכול להגבותה לבעל חובו ואינו חייב לטרוח בעצמו למכרה ולהצטיא לו מעות. [ומעשה היה לפני רבא שהייב את הלווה למכרה בעצמו, משום שעשה שלא כהוגן — שהיו לו מעות כשתבעו בתחילה, ותלאם בעובד כוכבים].

קסב. האומר איני עושה סוכה, איני נוטל לולב — מה דינו?

בית דין כופים על מצוות עשה, והאומר איני עושה סוכה — מכים אותו עד שתצא נפשו, (כלומר מכה רבה ללא אומדן, אך ודאי לא הכאה שיש בה כדי להמית. מפרשים).

- א. מצות עשה שמתן שכרה בצדה, אין בית דין של מטה מוזהרים עליה (חולין קי:).
יש מי שכתב, דוקא אם כתוב בה אריכות ימים בפירוש. (עפ"י שו"ת מהרי"ק קמח. מובא באבני מלואים עד סק"ד).

כתב המרדכי (פ"ק דב"ב), בית דין רשאים לכופו אף במצוה שמתן שכרה בצדה, אלא שאין הדבר חובה עליהם.

- לענין כפייה על מצות מזוזה — ע' נחלת צבי יו"ד רמה; פתחי תשובה רפה, א; ארחות צדיקים — שער האכזריות; שבט הלוי ח"ב קנו.
- ב. בדבר שבממון — יש אומרים שהכפיה נעשית בממון ולא בגוף (עפ"י ריטב"א לעיל כא וקדושין יג; שיטמ"ק כאן. וע' בקצות החשן לט ובשו"ת פרי יצחק ח"א נא ד"ה ומעתה), ויש אומרים שכופים בגופו. (ע' שיטמ"ק לעיל שם בשם תר"י).
- ג. במצוה דרבנן — נחלקו הראשונים אם כופים עליה. (עתוד"ה פריעת [וע' פנ"י וקוב"ש]. ודעת הרשב"א בשו"ת (ח"ד רסד) שכופים. וכן דעת כמה פוסקים. ומהריטב"א (קדושין יג): נראה בפשטות שאין כופים. וכן נקט בהגהות מיימוניות (ת"ת א) בשם מהר"ם מרוטנבורג. וע"ע שדי חמד ח"ג לט; שבט הלוי ח"ה מז).
- ד. מדברי נתיבות המשפט (ג,א) משמע שיכול אדם לכפות את חברו בהכאה כדי שיקיים מצוה, ולא דוקא בית דין. ובעל ה'קצות' (במשובב נתיבות שם) חולק. [וכבר דנו ראשונים ואחרונים אם כופה אדם את חברו להפרישו מאיסור, ולא יזהו אדם ובאלו אופנים. ע' ים של שלמה פ"ג דב"ק ט; חדושי הנצי"ב שם רפ"ג; שער הציון תרה, ה; אגרות משה אה"ע ח"ד סא, ב; שבט הלוי ח"ד קפג וח"ח קסה, ב; עלה יונה עמ' רטו].

קסג. 'הרי זה גיטיך ולא תתגרשי בו אלא לאחר שלשים יום' — מה הדין כשהניחה הגט בתום הזמן ברשות הרבים, בצדי רה"ר, או בסימטא?

'הרי זה גיטיך ולא תתגרשי בו אלא לאחר שלשים יום' והלכה והניחתו ברשות הרבים — אינה מגורשת. בסימטא — מגורשת. [והוא הדין באגם]. בצדי רשות הרבים — לפי לשון אחת בדברי רב חסדא — אינה מגורשת, שצדי רה"ר כרה"ר דמו. ולפי לשון אחרת — מגורשת, שדינם כסימטא. לדברי התוס' (עפ"י גמרא לעיל פב.) מדובר כשאמר לה בנתינת הגט 'מעכשיו', שאם לא כן אינה מגורשת אלא אם מונח הגט בחצרה לאחר שלשים. והר"ן פירש בלא 'מעכשיו'. (וע"ע קובץ שעורים).

דפים פו — פז (פח)

- קסד.** א. האם יכול אדם להשביע את אשתו שהושיבה חנונית או שמינה אפוטרופוסית על נכסיו? והאם יכול להשביע את אשתו על פילכה ועל עיסתה, שלא עיכבה בידה כלום?
- ב. האם משביע אדם את יורשי אשתו ואת הבאים מכחה, והאם יורשים או הבאים ברשותו יכולים להשביע את אשתו או את יורשיה?
- ג. מה הדין כשכתב לה שלא ישביענה, באופנים השונים?
- א. המושיב את אשתו חנונית או שמינה אפוטרופואי לשאת ולתת בצרכי הבית — הרי זה משביעה כל זמן שירצה שלא עיכבה בידה כלום. רבי אליעזר אומר: אפילו לא הושיבה חנונית ולא מינה אפוטרופואי משביעה על פילכה ועל עיסתה כל זמן שירצה. אמרו לו אין אדם דר עם נחש בכפייה (כלומר, שאומרת לו איני יכולה לסבול קפדנותך).
- למסקנת הגמרא אפשר שעל ידי גלגול יכול להשביעה על פילכה ועיסתה אפילו לתנא קמא, שהרי כבר נתחייבה לו שבועה ומה יקשה לה גלגול זה אם לא עיכבה כלום. (וכן הוא בחלקת מחוקק צז,א).
- רב פפא (פח): פירש שרבי שמעון חולק וסובר שאין הבעל יכול להשביע לאשתו שבועת אפוטרופוסין. וכן פסק רבנו חננאל ורבנו תם והרא"ש (ומהרי"ק שורש י). ואולם אם טוען 'ברי' יכול להשביעה. ויש פוסקים כחכמים (רי"ף ועוד).

ב-ג. כתב לה 'נדר ושבועה אין לי עליך' — אין יכול להשביעה, אבל משביע את יורשיה ואת הבאים ברשותה.

דין זה אמור הן באשה אפטרופסית הן באשה דעלמא שאמרה לבעלה לפטרה משבועת 'פוגמת כתובתה'. אמר 'נדר ושבועה אין לי עליך ועל יורשיך ועל הבאים ברשותך' — אינו יכול להשביעם, אבל יורשיו משביעים אותה ואת יורשיה.

אמר 'אין לי ולא ליורשי ולא לבאים ברשותי...' — אינם יכולים להשביע (וכתב הרא"ש: אפילו על ידי גלגול). ודוקא על העבר אינם יכולים, אבל יכולים להשביעה אם נעשית אפטרופסית לאחר קבורת בעלה, כדן שאר אפטרופוס שנשבע, שהרי אין בכחו לפטרה משבועה שהיא חייבת ליורשים על נכסיהם. ולדברי רב יהודה אמר רב, משביעים אותה אף על הזמן שבין המיתה לקבורה. ורב מתנא חולק וסובר שאין משביעים אותה על אותו הזמן (שאי אפשר שלא תזלזל ותפסידתן ונמצאת שבועת שקר. או כדי שלא תימנע מלהתעסק או, משום כבוד המת. ערש"י ותוס').

לשיטת אבא שאול (והלכה כדבריו. ר"ח), אפטרופוס שמינהו אבי יתומים לא ישבע, (משום תקנה, שלא יימנע בעתיד להיות אפטרופוס), ואף כאן אין היורשים משביעים אותה כשמנאה הבעל, (אבל התמנתה מעצמה — נשבעת. תוס').

נחלקו רבה ורב יוסף בדעת רבי חייה, כשאמר לה לשון 'נקי נדר, נקי שבועה', האם פטרה לגמרי, כלפיו וכלפי יורשיו, או כך אמר לה: נקי עצמך על ידי שבועה.

רבי זכאי שלח למר עוקבא: 'מנכסי' — הוא אינו יכול להשביעה אבל יורשים יכולים [בין 'לא נדר...'] בין 'נקי נדר...']. 'מנכסים אלו' — בין הוא בין יורשיו אין משביעים אותה.

לדברי אבא שאול בן אימא מרים (כפי שמסר שמואל משמו, וללשון אחרת פסק שמואל הלכה כן), בין ב'לא שבועה / נדר' בין ב'נקי שבועה / נדר' בין 'מנכסי' בין 'מנכסים אלו' בין הוא בין יורשיו אין משביעים אותה מצד הדין, אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה. ולעולם משביעים אותה. וכן דעת רבי שמעון. (אביי, להלן פה: וכן הלכה).

דיני הכרזה במכירת נכסי יתומים — בערכין כא-כב.

דף פז

קסה. באלו אופנים הנפרעת כתובתה צריכה להשבע, מדאורייתא או מדרבנן?

אלו שאינן נפרעות כתובתן אלא בשבועה; —

הפוגמת כתובתה — כיצד? היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי אלא מנה — נשבעת כדבריה ונוטלת.

נסתפקו בגמרא על הפוגמת כתובתה בעדים (— קבלתי מנה ובפני עדים קבלתי) האם צריכה שבועה אם לאו, כי שמא מתוך שראינוהו מקפיד לפרוע בעדים, אם פרע כולה, בעדים היה פורע. וכן נסתפקו בפוגמת כתובתה פחות פחות משהו פרוטה (רש"י: במנה שהיא מודה עליו שקיבלה, עושה עמו חשבון, כך נתת לי ביום פלוני וכך ביום פלוני ומצרפתן בחשבון, אפילו פחות משהו פרוטה). תיקן.

הפוחתת כתובתה, כגון שהיתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי ואינה אלא מנה, [ואינה פוסלת השטר אלא אומרת הסכם בעל פה היה ביני ובינו שלא אתבענו יותר ממנה. רבא בריה דרבה] — נפרעת שלא בשבועה.

עד אחד מעידה שהיא פרועה.

יש מדייקים מלשון הרמב"ם (אישות טז, טו) שגם כשעד אחד מעיד על פרעון מקצת הכתובה, צריכה שבועה על הכל. (ע' בני אהובה שם; שבט הלוי ח"ו רכב).